

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ РЕЖИМУ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ НА ЦИФРОВУ ІНФОРМАЦІЮ

Крицька І. О.

*аспірант кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Сучасний світ практично неможливо уявити без нових інформаційних технологій, в основі яких лежить широке використання комп'ютерної техніки та новітніх засобів комунікацій. Електронні документи та файли баз даних, а також програми для забезпечення роботи засобів цифрової техніки (комп'ютерів, принтерів, смартфонів, флеш-карт тощо) та вирішення прикладних задач існують вже декілька десятиліть, а самі засоби цифрової техніки вже давно стали невід'ємною частиною нашого життя. Водночас, вони так і не отримали свого окремого закріплення в положеннях Кримінального процесуального кодексу України. Крім того, на законодавчому рівні не було визначено місця цих об'єктів в системі доказів. Таким чином, актуальність теми обумовлена впровадженням у кримінальний процес досягнень науково-технічного прогресу та потребою його чіткої правової регламентації.

Аналіз спеціальної юридичної літератури дозволяє зробити висновок, що вчені у своїх дослідженнях оперують різним понятійно-категоріальним апаратом. Так, досить часто використовується термін «комп'ютерна інформація», під якою в узагальненому виді розуміються фактичні дані (відомості), які створюються апаратними або програмними засобами фіксації, обробки та передачі інформації, а також набір програм (команд), які призначені для використання в ЕОМ (електронно-обчислювальна машина) або для керування нею та які знаходяться в ЕОМ, їх системі або мережі на машинному носії [1, с. 165-166]. Поряд з цим можна зустріти і термін «цифрова інформація», яку визначають як інформацію у вигляді дискретних сигналів будь-якої фізичної природи, що зафіксована на машинних носіях, зміст та/або властивості якої встановлюють наявність або відсутність обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні [1, с. 181]. Важливо розуміти, що розглядувана інформація може створюватися, передаватися, зберігатися тощо не лише за допомогою комп'ютерної техніки (під якою традиційно мають на увазі, наприклад, системний блок, монітор, клавіатуру, ноутбук та їх складові частини), але й з використанням іншої апаратури (диктофони, цифрові фотоапарати, смартфони, касові апарати та ін.). Таким чином, комп'ютерну інформацію слід розглядати як частину всієї сукупності цифрової інформації. І саме останню категорію пропонується вживати для узагальнення всього масиву об'єктів, які охоплюються цим поняттям.

О.І. Котляревський, Д.М. Киценко пропонують використовувати поняття «електронні докази», під якими вони розуміють сукупність інформації, яка зберігається в електронному вигляді на будь-яких типах електронних носіїв та в електронних засобах [2]. Контекстно зауважимо, що в науковому юридичному обігу зустрічаються і такі поняття, як «комп'ютерні докази», «комп'ютерні

об'єкти», «цифрові докази» та ін. Утім, їх дефініції суттєво не відрізняються від визначення «цифрової інформації».

Категорія «цифрова інформація» об'єднує програми (програмне забезпечення), електронні документи, файли баз даних, службові файли, джерелом яких, а отже і формою існування, виступають засоби цифрової техніки – машинні носії, до яких належать оперативні запам'ятовуючі пристрої, постійні запам'ятовуючі пристрої, накопичувачі на жорстких магнітних дисках (вінчестери, дискети), переносні машинні носії (оптичні носії, флеш-карти), NAS-системи тощо

Особливої уваги заслуговує питання статусу цифрової інформації. Позиції вчених з цього приводу різняться. Так, Н.А. Зигура пропонує розглядати цифрову інформацію як самостійний різновид доказів, виходячи з її специфічної форми, середі існування, механізму формування та способу перетворення її в доказ [3, с. 8]. Як зазначає Д.М. Цехан, беручи до уваги існуючої нині концепції класифікації доказів, цифрова інформація з урахуванням унікальних характеристик (передусім, її нематеріального характеру) не може бути віднесена до жодної класифікаційної групи [4, с. 259]. Водночас, О.Г. Григор'єв, навпаки, вважає недоцільним виділення цифрової інформації та її носіїв в окремий різновид доказів, оскільки, на його думку, її існування можливо лише в рамках речових доказів і документів [5, с. 98]. На думку А.С. Білоусова, комп'ютерні об'єкти можна розглядати як один з різновидів окремої групи речових доказів, специфіка яких зумовлена сферою використання з метою створення, обробки, накопичення чи передачі інформації в її електронному вигляді [6, с. 14].

Кардинально новий підхід до визначення статусу цифрової інформації пропонує М.А. Іванов, який наголошує на тому, що її взагалі не слід розглядати як доказ. На думку автора, цифрова інформація, зафіксована на машинному носії, не може бути віднесена ані до документів, ані до речових доказів і пропонує виокремити її в якості самостійного та специфічного джерела відомостей, що обумовлюється її особливою неречовою природою, природно-технічними особливостями її створення, обробки, збереження, передачі, кримінально-процесуальними процедурами та техніко-криміналістичними прийомами її пошуку та вилучення, доступу до неї, дослідження та перетворення в форму, що може бути сприйнята людиною [1, с. 170]. Така пропозиція, безумовно, заслуговує уваги та є доволі обгрунтованою. Утім, вона передбачає суттєве оновлення кримінального процесуального законодавства, яке відповідало би реаліям сучасного цифрового сьогодення, та кардинальний перегляд традиційної системи доказів.

Зауважимо, що відмінність цифрової інформації, зафіксованої на машинному носії, як документа від речового доказу полягає в тому, що в останньому випадку відомості про факти, які мають значення для провадження, утворюються не в результаті опису цих фактів, а в результаті безпосереднього залишення на матеріальному об'єкті слідів тієї чи іншої події, дії. Зокрема, цифрова інформація буде мати доказове значення речового доказу, якщо йдеться, наприклад, про програмні продукти зі слідами зміни команд або введення непередбачених команд, створення умов самозміни програм, несанкціонованої зміни алгоритма

тощо. Водночас, не виключається можливість використання такої інформації і як речового доказу, і як документу, залежно від виду відомостей, які можна з неї отримати та місця їх вилучення або надання. Так, якщо інформація була вилучена з жорсткого диску комп'ютера, з якого здійснювався злом системи безпеки комп'ютерної мережі фірми, то жорсткий диск з відомостями, що зберігаються на ньому, про час злomu, суб'єкта злomu, використаних комп'ютерних програмах, є речовим доказом. У тому випадку, коли такі відомості надаються провайдером як роздруковка, то в цьому випадку ознаки речового доказу відсутні, й надані відомості будуть отримані з такого джерела доказів, як документ [7, с. 216-217].

Машинні носії інформації визнаються речовими доказами в тих випадках, коли мають значення відомості про їх зовнішні ознаки, властивості, місце розташування або інші характеристики (за винятком змісту зафіксованої на них цифрової інформації). Важливо, що як речові докази варто розглядати єдність інформації та її носія, якщо будь-який з його елементів був знаряддям вчинення злочину, або зберіг на собі його сліди, або містить інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, або був об'єктом кримінально протиправних дій.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що особливостями цифрової інформації є: а) її неречовий характер, який пов'язаний з відсутністю твердого зв'язку з матеріальним носієм; б) неможливість її безпосереднього сприйматися, тобто повинна бути інтерпретована певним чином та проаналізована за допомогою спеціальних технічних засобів та програмного забезпечення; в) існування можливості дистанційного внесення змін до неї та її знищення. Все це обумовлює необхідність звернення до тактичних прийомів, які кардинально відмінні від тих, які використовуються щодо так званих традиційних речових доказів. На законодавчому рівні відсутнє закріплення процесуального порядку отримання (збирання, фіксації, прилучення та збереження) цифрової інформації, що, в свою чергу, обумовлює невизначеність її процесуального статусу як доказу, та потребує законодавчого врегулювання.

Література:

1. Иванов Н.А. Доказательства и источники сведений в уголовном процессе: проблемы теории и практики: монография / Н.А. Иванов. – М.: Юрлитинформ, 2015. – 232 с.
2. Котляревський О.І. Комп'ютерна інформація як речовий доказ у кримінальній справі [Електронний ресурс] / О.І. Котляревський, Д.М. Киценко. – Режим доступу : <http://www.bezpeka.com/ru/lib/spec/crim/art70.html>
3. Зигура Н.А. Компьютерная информация как вид доказательств в уголовном процессе России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н.А. Зигура ; Южноуральский государственный университет. – Челябинск, 2010. – 234 с.
4. Цехан Д.М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце в системі доказування / Д.М. Цехан // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2013. – № 5. – с. 256-260

5. Григорьев О.Г. Роль и уголовно-процессуальное значение компьютерной информации на досудебных стадиях уголовного судопроизводства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О.Г. Григорьев , Омская академия МВД России. – Омск, 2003. – 221 с.
6. Білоусов А С. Криміналістичний аналіз об'єктів комп'ютерних злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А С. Білоусов ; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2008. – 18 с.
7. Барыгина А.А. Особенности оценки отдельных видов доказательств в уголовном судопроизводстве: монография / А.А. Барыгина. – М.: Юрдитинформ, 2013. – 400 с.